

MATS FURBERG

Grices värdelära

1915

Aarhus,

Odensgade 32

Herr Riksdagsman Hjalmar Branting.

Jag mottog idag en svensk tidning med utdrag ur en artikel om mig, som skall ha stått i den af Er redigerade "Tiden".

Jag hade icke trott att jag någonsin skulle komma i den situationen att jag till en man af Ert slag skulle skriva det bref jag idag skref.

Jag afsände icke detta bref. Men var god betrakta det som mottaget.

Högaktningsfullt
Vilhelm Ekelund

Detta brev är vår litteraturs praktexempel på konsten att förmedla något som varken utsägs eller logiskt innesluts i orden. Hur beskriva denna sorts insägning? Vilka förutsättningar vilar den på? Vilken är dess teknik?

Den filosof som har gjort mest för att röja upp detta område, den så kallade implikaturens, är Paul Grice (1913–1989), verksam i Oxford men från 1968 professor vid University of California. Som så många andra brittiska akademiker talade han hellre än skrev och diskuterade hellre än föreläste. Hade han inte inbjudits att ge föreläsningsserier vid främmande universitet, inbjudningar av den art man knappast tackar nej till men inte accepterar utan ett manuskript att hålla i handen – då hade ingen skrift av honom överskridit artikellängd. Hans kynne var systembyggarens, men han var för intelligent och för noggrann för att inte hämmas av insikten att varje konstruktivt steg behäftas med vådor,

inte en eller två utan många – samt av att ingen ända är på det myckna bokskrivandet.

Före sin död sammanställde han artiklar och föreläsningar till en bok, sokratiskt kallad *Studies in the Way of Words* (Cambridge, Mass, 1989). Den innehåller bland annat just hans stora undersökning av implikatur, "Logic and Conversation". Titeln avslöjar att insägningarna han sysslar med inte är att fatta psykologiskt, socialpsykologiskt, sociologiskt eller dylikt. De är inte privata och inte heller klickartade; de har logikens hårdhet, är överkulturella, för alla förnuftiga varelser bjudande.

Volymen bjuder även på hans kända eller ökända försök att klargöra mening genom att utgå från att något är ett tecken *på* något och så arbeta sig fram till hur det kan bli till tecken *för* något. Mörka moln är tecken på regn och dina tårar tecken på din bedrövelse. Men utan stort skådespeleri kan du nyttja tårar eller låtsade tårar som tecken *för* sorg. Det sker i ett flerstegsförfarande som samtidigt är ett spel mellan dig och mig: du gör klart att du avser att jag ska inse att du har avsett att jag ska inse ... att dina tårar i denna situation inte är äkta. Ett resultat blir att tårarna förvandlas från tecken *på* sorg till tecken *för* sorg och därmed till en släkting till något språkligt. Och du och jag är här inte just du och just jag utan vilka förnuftiga varelser som helst i en viss typ av situation.

Hur många omgångar av avsikter om insikter om avsikter krävs för att tecken *på* ska bli tecken *för*? Det är omstritt. Antalet är dock tillräckligt för att även den abstraktionsvane ska få lätt svindel och undra över hur framkomlig denna väg är – alldeles bortsett från dubier om att språklig mening verkligen i nämnvärd grad är tecken för det ena eller det andra.

Grice hävdar inte att "betyder" i *Mörka moln betyder regn* är restlöst utbytbart mot *förebedar* men däremot i *Ordet "övermaga" betyder "omyndig" och inte "dumdryg"* restlöst kan ersättas av *är liktydigt med*. Då hade det varit en slump att man i båda fallen talar om betydelse, och så är det inte. Han säger inte heller att språklig mening kan "reduceras till" den andra betydelsen och alltså när det kommer till kritan inte är något annat än den. Grov "naturlig" betydelse övergår steg för steg till språklig i något som påminner om ofrom transsubstantiation. De tu blir långt ifrån ett men är nödvändigt förbundna: förhålligandet förhålligar just naturlig betydelse.

En del idéer i *The Way of Words* går igen i den posthuma *The Conception of Value* (Oxford 1991). Andra är i första läsningen oväntade, som att en gammal oxfordfilosof och kollega till Hare försvarar värdeobjektivism och filosofi som metafysiska företag. I nästa läsning knyter sig även dessa idéer till de meningsinriktade i den förra boken: de har förberetts där.

Den nya skriften har fått titeln av den föreläsningsserie som utgör dess huvudinnehåll. Resten är dels Grices försök att förtydliga sig, dels en föreläsning om metod i filosofisk psykologi, en föreläsning som redovisar förutsättningar för de tidigare resonemangen. Utgivaren Judith Baker har skrivit ett förord som i stort sett bara sammanfattar Grices åsikter, därtill i hans egna ord. Likväl är introduktionen välkommen. Ty de 140 sidor som följer är ursinnigt svår läsning.

Detta beror inte på stilistiska egenheter som hos Heidegger. Det beror inte heller på att läsaren förutsätts behärska dagens filosofi: de moderna tänkare som tas upp presenteras i texten. Det beror inte heller på att det krävs viss kunskap om Aristoteles, Hume och Kant, framför allt såpass att man ser vad som händer då den förste och den sista förenas i den "orättvist bortglömde filosofen Kantoteles". Nej, storbesväret är att Grice vid 75 års ålder har tänkt så mycket och skrivit så lite och nu vill uträtta enorma ting på litet område. Uppslagen är många fler än utförandena, och de är så fantasieggande att boken borde bli en guldgruva – men blott för fackfolk. (Detta är en förhoppning. Litteraturvetare, teologer, sociologer osv har ju Wittgenstein på nattduksbordet utan att begripa två ord i följd av honom; böckerna blir stöd för sottiser som har blott associativt samband med enstaka ord i texten. Grices glanslösa stil borde bespara honom den olyckan. Men vem vet?)

The Conception of Value för fram två huvudidéer. Den ena är den på ytan tämligen traditionella att värden finns, att somliga av dem är objektiva samt att om inget av dem vore absolut så skulle vi aldrig med anspråk på giltighet kunna fälla ens så vardagliga värdeomdömen som dem om hur väl eller illa något fungerar eller tjänar ett visst syfte.

Välgrundade invändningar finns mot snart sagt vart led i denna första idé. Grice vet det och gör ett motdrag: Hume (liksom för övrigt Hägerström mer än hundra år senare) har rätt i att värden börjar sina liv i mänskossjälen. Vi projicerar våra välbefinnanden och obehag på omgivningen (tänk på de dagar då skosnörena jäklas och nycklarna

hånskrattande slinker oss ur fingrarna!) Ungefär som i meningsfrågor lär vi oss dock en serie inbäddningar som förvandlar obehagsupplevelsen till upplevelsen av något, nämligen något ont, samt lösgör det onda från våra attityder och gör det till något självständigt existerande, ett eget värde. Att detta värde är objektivt betyder bland annat att det inte utan förlust kan återgå till obehagsupplevelser och andra subjektiva tillstånd, lika lite som språklig mening kan reduceras till tecken på något eller implikatur omvandlas till skribentens eller läsarens privata associationer.

Åtskilligt motstånd mot denna idé beror enligt Grice på sammanblandningar av skilda betydelse av "objektiv" och "absolut". Men han tror inte att en utredning räcker. Nästa stora idé är därför att hala upp den första på metafysikens klippa.

Inte heller denna andra idé kan beskyllas för nymodighet – förrän i detaljerna. Då visar sig metafysiken ifråga *inte* ha någon närliggande förbindelse med ontologi, *inte* anlita mystiska kunskapsorgan som intuition och *inte* ha en religiös bevekelsegrund. Inte heller gör den anspråk på att deklarerar vad som måste vara fallet. Den trevar sig fram, ideligt jämförande och jämkande.

Vad är den då? Som vanligt utgår Grice från en gängse föreställning: anta att det finns ett X som legitimerar all rationell undersökning och som är ett och detsamma i samtliga legitimeringar! X är i så fall vad metafysikern studerar. Metafysik är att ange och berättiga de idéer och det material som måste förutsättas av varje möjlig teori, vad denna än handlar om.

Detta sätt att bestämma metafysik har ett komplement. Detta tar Grice fasta på. Han undrar varför vi fascinerar av tanken på en sådan "teoriteori". Varför bryr vi oss om huruvida en förståelse är rationellt grundad, huruvida en åsikt verkligen är kunskap, huruvida våra frågor och metoder står sig vid kritisk prövning? Wittgenstein skulle avvisa de frågorna: vi är så funtade att vi bryr oss, punkt. Grice söker svar. Dessa upplyser inte om sakförhållanden. Fakta kan inte stilla dem, ty de handlar om värden. Vad är det för värde i att tillvaron är som den är? Vad värde har förståelse och kunskap? Att berättiga anspråk på dem – är det överhuvud något värde i det? Varför inte ge god dag i legitimation?

Ett komplicerat men knappast svårbegripligt resonemang går ut på att om det legitimerande X saknar värde samt är av absolut art, så

följer att det inte heller är värde i att veta vad man kan göra åt till exempel denna cancersvulst eller i att förstå varför en god vän är så nedslagen eller i att ha goda grunder för åsikten att det verkligen är fråga om kunskap eller förståelse: X är ju det som legitimerar *varje* undersökning med anspråk på att vara rationell. Men är överhuvud något säkert i värdefrågor, måtte det väl vara att det finns mångahanda värden i kunskaper om cancerbehandling eller förståelse av depression! Alltså *har* X värde, ett absolut värde. Grices projekt är att göra reda för detta absoluta värdes natur.

All metafysik måste överskrida det vi nu vet och det vi nu erfar (Derridas prat om "närvarometafysik" är just prat). Men sådana överskridanden gör även varje vetenskaplig hypotes värd namnet. För Grice skiljer sig att mer eller mindre vetenskapligt "hypotetisera" från att mer eller mindre metafysiskt "hypostasera" huvudsakligen i att uppställaren av en hypotes inte behöver ange rutiner för dess prövning; det måste däremot den hypotaserande. Metafysisk verksamhet är och måste till yttermera visso vara *mer* disciplinerad än den vetenskapliga!

Uppgiften är att ur vardagens gillanden och ogillanden konstruera en värde metafysik eller värdehypostas – inte upptäcka utan konstruera. Detta ska ske i en serie noggrant bestämda steg och operationer. I *The Conception of Value* stannar konstruktionen vid ett program, mer – tror jag – för att tiden rann ut än för att förmågan tröt. Framför det programmet gör jag halt och lämnar läsning och grubbel åt dig, med ett tillrop:

Bli inte förskräckt (eller, om du har den läggningen, påtänd) av operationernas braskande namn! De står för rätt alldagliga ting. Grices eget typexempel på det som trumpetats ut som "metafysisk transsubstantiation" är opedagogiskt, men utgivarens är följande: tänk dig en hund som råkar ha både förmåga och lust att valla får! En herde utnyttjar de egenskaperna. För honom blir hunden efterhand en varelse som har tagit till uppgift att valla. Han förmänskligar dithän att han tycker sig ha en medarbetare att tala till och kanske tala med, att prisa och klandra och engagera sig i på sätt han aldrig skulle med andra hundar. Den så kallade metafysiska transsubstantiationen förändrar inte hunden; den förändrar herden eller hans sätt att se hunden, behandla den, umgås med den. Han omfördelar gamla kända egenskaper så att det i detta djurs natur kommer att ingå att vara vallhund, arbetskamrat, kanske vän.

Om metafysik är läran om tillvarons innersta väsen, är metafysisk transsubstantiation en operation som förändrar vår *uppfattning* om vad ett inre väsen är. Förändringen har stora inslag av värden. Dessa är inte främst estetiska; de har med varseblivning, praxis och handlingsliv att skaffa. Detsamma gäller övriga operationer.

Börjar Grices anspelning på Kantoteles bli begriplig? Syns förbindelsen med lärorna om implikatur och om mening? Så intrikat brukar filosofiska tankar hänga samman. Att avlägsna de banden – vilket populariseringar måste – är att förvandla filosofi till idé- och lärdoms historia. Och *den* transsubstantiationen är mumifieringens.